

FOLKLOR NEDİR?*

Alan DUNDES

Çev. F. Gülay MİRZAOĞLU

Folklorun nasıl tarif edilmesi gerektiği konusundaki tartışmalar, bu sözcüğün 1846'da William Thoms tarafından ortaya atılmasından beri sürüp gitmektedir. Yapılan tanımların pek çoğunda, "lore" (bilim,bilgi) üzerinde durulurken, bu tanımların bir kısmında da "folk" (halk) kavramı esas alınmıştır. "Lore"(bilim,bilgi)- onu kullanan insanlara ait olmaktan çok, folklorun materyalleri-orijin, biçim, aktarım ve işlev bakımından tanımlanmıştır. Bununla birlikte, folklorun ne olduğu konusunda folkloristler arasında bir görüş birliği sağlanamamıştır.

Folklorun ne olduğu konusunda yalnızca ayrı ülkelerdeki folkloristler değil, aynı ülkedeki folkloristler de birbirinden farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. *Standard Dictionary of Folklore, Mythology, and Legend*'ın birinci cildinde yer alan yirmi bir kısa tanım bu görüş ayrılığını yansıtır. Belki de, bu tanımların en yaygın ölçütü, folklorun kuşaktan kuşağa aktarım yolları meselesidir. Folklorun "sözlü gelenek" olduğu ya da "sözlü gelenek" içinde yer aldığı belirtilir.

Bununla birlikte, bu ölçüt pek çok teorik problemi de beraberinde getirir. Birincisi, yazısız bir kültürde, (antropologlar tarafından "okuma yazması olmayan kültürler" olarak adlandırılmıştır) hemen her şey sözlü olarak aktarılır; dil, avlanma teknikleri, evlenme usulleri bir kuşaktan diğerine sözlü olarak aktarılır

ve bundan dolayı, kimi folkloristler bu tip kültürel materyallerin folklor olduğunu söyleyebilirler. Bunun yanı sıra, yazılı bir kültürde dahi, sözlü olarak aktarılan bazı bilgiler vardır ki, folklor olarak düşünülmez. Örneğin, bir traktörün nasıl kullanılacağı ve dişlerin nasıl fırçalanacağını açıklayan bilgiler bu türdendir. Görülüyor ki, folklorlardan başka materyallerin de sözlü olarak aktarılması sebebiyle, *sözlü gelenek* ölçütü, folkloru folklor olmayandan ayırabilmek için yeterli değildir.

İkinci olarak, folklorun bazı biçimleri vardır ki, sözlü biçimin aksine, yazılı olarak ifade edilir. Bunlara örnek olarak, ithaf yazıları, kitap kenarına yazılan küçük notlar, mezar taşı yazıları ve geleneksel mektuplar (mesela, zincirleme mektuplar) gösterilebilir. Profesyonel bir folklorist, üzerinde çalıştığı herhangi bir masalın ya da balladın yalnızca sözlü gelenekte yaşayan bir folklor malzemesi olmadığını ileri sürebilir, çünkü, aynı zamanda bir türkünün veya masalın yazıyla ya da yayın yoluyla taşınan tarihi bir geçmişi vardır. Ancak, folklorist, sözlü gelenekte hiç yer almamış bir masalın veya balladın folklor olmadığını tartışabilir. Edebî bir üründe halk modeli örnek alınabilir, fakat, bu, halk modelinin, yâni geleneksel kalıbın kendisi değildir. Bununla birlikte, daha önce bahsedilen yazılı biçimler çoğunlukla sözlü olarak yayılmazlar.

Folklorun yukarıda saydığımız biçimlerinin sözlü yayılması meselesinde-

* Alan Dundes, *The Study of Folklore*. "What Is Folklore", 1965, s. 1-3.

ki üçüncü problem ise, folklorun vücut hareketlerine dayalı biçimleri ile ilgilidir; yani halk dansları, oyunlar ve jestlerin - bir fikri bir duyguyu belirtmek için kullanılan el kol hareketleri- kuşaktan kuşağa sözlü olarak aktarılıp aktarılmadığı konusunda bazı sorular vardır. Bir çocuk, folklorun bu biçimlerini sözlü olarak bilgi verilme gereği duyulmadan, izleyerek ve katılarak öğrenebilir. Aynı problem, sözlü olarak aktarılmayan, geleneksel sembollerle ifade edilen halk sanatı için de geçerlidir. Bu nedenle, folklorun bireyden bireye, çoğunlukla doğrudan sözlerle ya da hareketlerle geçtiği düşünülebilir, fakat bazen de bir halk sanatı ustasının, geleneksel bir kompozisyonu, daha önceden pek az tanıdığı veya hiç tanımadığı bir halk sanatçısının yaratmış olduğu başka bir eserden dolaylı olarak aldığı görülür.

Bugün, bilim'den (*lore*) ziyade, halk (*folk*) kavramını esas alan folklor tanımları daha nadir yapılmakla birlikte, bu tanımlar yeterli veya geçerli olmaktan uzaktır. Halkı (*folk*), köylü toplum ya da kırsal gruplar olarak yanlış bir şekilde tanımlayan bazı folkloristler halâ vardır. Böylesi dar bir halk kavramı kabul edilirse, şehirde oturanların halk olmadığı, dolayısıyla da, onların bir folklorunun olamayacağı sonucuna varılır. Aynı derecede mantığa aykırı bir başka görüş de, folklorun asırlar öncesi yaşamış bir halk tarafından yaratıldığını, bugün ise, sadece parçalar halinde yaşayan kalıtlardan ibaret olduğunu kabul eden görüştür. Bu yanlış görüşe göre, bugünün halkı yeni bir folklor oluşturamaz; aksine, çağdaş halk, folkloru giderek unutmaktadır ve yakın zamana kadar da folklor tamamıyla kaybolup gidecektir.

Bütün bunlara rağmen, "halk"(*folk*) ve "bilim" (*lore*) kavramları, bu alanda

çalışmaya başlayan araştırmacıların, folklorun ne olduğunu kavrayabilmeleri maksadıyla tanımlanabilir. "Halk" (*folk*), en az bir ortak unsuru paylaşan bir grup insandır. Grup içindeki bağlayıcı faktörün ne olduğu önemli değildir- ortak bir iş, dil, ya da din olabilir- ancak, önemli olan, grubu oluşturan sebep ne olursa olsun, grup üyelerinin kendilerinin saydıkları bazı geleneklerinin olmasıdır. Teorik olarak, bir grubun en az iki kişiden oluşması gereklidir, ancak genellikle gruplar bir çok kişiden oluşur. Grubun bir üyesi diğer bütün üyeleri tanımayabilir, fakat üyesi bulunduğu gruba kimliğini kazandıran geleneklerin ortak kaidelerini bilir. Bu suretle, grup, örneğin odunculardan ya da demir yolu işçilerinden oluşuyorsa, böyle bir durumda folklor, oduncu veya demir yolu işçileri folkloru olur. Eğer grup Yahudi veya Zencilerden oluşuyorsa, bu durumda folklorist Yahudi ve Zenci folklorunu araştıracaktır. Örneğin, bir askeri birlik ya da bir kolej topluluğu da halktır. Son örneğe ilişkin pek çok âdet (kardeşlikle ilgili oyunlar, geçiş ritüelleri gibi), hikâyeye (meselâ, dalgın profesörler, problem dekanlar hakkında), ve şarkı vardır. En küçük grup ise aile olabilir. Ailenin kullandığı deyimler, aile bireylerinin birbirlerini çağırma için kullandıkları sözler, ıslıklar vs. aileye ait geleneklerdir. İyi bir araştırma, genellikle bu tür çekirdek aile geleneklerinin (bir ailenin kendisinin saydığı, aile dışında herhangi bir kimsenin bilmediğini kabul ettiği) pek çok aile arasında, hatta bazen dünyanın çeşitli yerlerindeki birbirinden farklı bir çok toplumda bulunduğunu gösterebilir. Bir çocuğun süt dişlerini çıkarmak için düzenlenen (iyilik perisi, diş perisi gibi unsurları içeren) aile geleneği, uluslararası bir aile geleneğine örnektir.

“Halk”ın yukarıdaki gibi tarif edilmesi üzerine, profesyonel folklorist, bir yandan Avustralyalı yerlilerden ve Amerika’daki Hintliler arasında folklor derlemesi yaparken, diğer yandan da, işçi birlikleri ve Amerikan ilköğretim çocuklarından folklor malzemesi toplamaya ilgilenir. Her grubun kendi folkloru vardır. Ancak, bizim esas meselemiz halâ bir tarafta durmaktadır; folklor nedir?

Bu soruya burada verilecek cevap yeterince ayrıntılı olmamakla birlikte, folklor biçimlerinin listesinden oluşan bir folklor tanımı bu alanda çalışmaya başlayanlar için yararlı olabilir. Tabii ki, böyle bir tanımın tamamlanması için, her bir folklor biçiminin ayrı ayrı tarif edilmesi gerekir. Ancak, mit ve masal gibi belli başlı bazı biçimler neredeyse bir kitap uzunluğunda tanımlamaları gerektirir, bununla birlikte, aşağıda verilen folklor biçimleri listesi genç araştırmacılara bir katkı sağlayabilir.

Folklor şu biçimleri içerir: mitler, efsâneler, masallar, fıkralar, atasözleri, bilmece, şarkılar, tılsımlar, kutsamalar, beddualar, küfürler, yeminler, hakâretler, ağız dalaşları, sataşmalar, takılmalar, kadeh kaldırmalar, tekerlemeler, selâmlaşma ve vedâlaşma kalıpları (sonra görüşürüz gibi). Folklor, bütün bunların yanı sıra, halk sanatı, giyim-kuşam, halk dansı, halk tiyatrosu, halk inancı (ya da batıl inanç), halk hekimliği, halk enstrümantal müziği, halk şarkıları (ninniler, balladlar gibi), halk dili (argo gibi), halk benzetmeleri (meselâ yarasa gibi kör), halk mecazları ve adları (lâkaplar ve yer adları gibi.) da içerir. Folklorun başlıca biçimlerinden biri olan halk şiiri ise, sözlü epikten ithaf dizelerine, mezar yazıtlarına, umumi tuvaletlerin duvar yazıtlarına, nükteli şiirlere, bunların yanında, top sektirirken, ip atarken, el ve ayak parmaklarını şıklatır-

ken, çocuğu diz üstünde oturtup severken söylenen dizelere, sayışmacalar ve çocuklara ait şiirlere kadar uzanan çok geniş bir yelpazeyi ihtiva eder. Folklor biçimlerinin listesinde oyunlar; jestler; semboller; duâlar (şükran duası gibi); eşek şakaları; halk etimolojileri; yemek tarifleri; yorgan, örtü vs. modelleri ve nakış motifleri; ev, ambar ve çit tipleri; sokak satıcılarının nidâları; hatta hayvanları çağırma ya da onlara kumanda etmek için kullanılan geleneksel basmakalıp sözler de yer alır. Bunların yanısıra, bir kısmına hafızayı kuvvetlendiren hatırlatıcı ipuçları diyebileceğimiz bazı küçük formlar vardır; (meselâ, Roy G. Biv adı spectrumun renklerini -red, green, blue: kırmızı, yeşil, mavi- hatıra getirmek için kullanılır), mektup mühürleri (SWAK-Sealed With A Kiss-öpükle mühürlü), ve insan vücudunun dışarıya verdiği bazı doğal tepkilerinin (örneğin geçirme ya da hapsirme) ardından yapılan geleneksel yorumlar gibi. Ayrıca, bayramlar, yılbaşı, ve doğum günü gibi belirli günlere bağlı âdetler folklorun önemli bir kısmını oluşturur.

Buraya kadar oluşturduğumuz liste folklor biçimleri hakkında bize bir model vermektedir. Bununla birlikte, yukarıda verilen liste folklorun bütün biçimlerini kapsamamaktadır. Günümüzde, hem söz konusu materyaller, hem de bunlar üzerinde yapılan çalışmalar folklor adıyla anılmaktadır. Bu kullanımın herhangi bir karışıklığa yol açmaması maksadıyla, bu materyaller için *folklor* teriminin; materyalleri inceleyen disiplin için ise, *folkloristics* teriminin kullanılması muhtemelen daha uygun olacaktır. Hem materyalin, hem de bunları inceleyen disiplinin tanımı, folklor çalışması ile edebiyat ve antropoloji çalışması arasındaki ilişkinin aydınlatılması bakımından daha açık ve belirgin bir şekilde yapılmalıdır.